

УДК 811.112.2'37"08/13"

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1\(40\).137054](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1(40).137054)

Літвінова Н.В.

викладач,

Криворізький державний педагогічний університет

**РОЗВИТОК СЕМАНТИКИ ІМЕННИКІВ GOMO/GOMMAN
«ЧОЛОВІК, ЛЮДИНА» У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі давніх текстів: діахронічне дослідження)**

Стаття присвячена дослідженню розвитку семантики іменників зі значенням «чоловік, людина» у німецькій мові у діахронічному аспекті. Проаналізовано польову структуру лексичного значення досліджуваних іменників.

Ключові слова: семантика, іменник, діахронія, gomo, gomman.

Литвинова Н.В. Развитие семантики существительных gomo, gomman «мужчина, человек» в немецком языке (на материале древних текстов: диахроническое исследование). Статья посвящена исследованию развития семантики существительных со значением «мужчина, человек» в немецком языке в диахроническом аспекте. Проанализирована полевая структура лексического значения исследуемых существительных.

Ключевые слова: семантика, существительное, диахрония, gomo, gomman.

Litvinova N.V. Development of the semantics of nouns gomo, gomman "man, human being" in German (based on ancient texts: diachronic study). The article is devoted to the study of the development of the semantics of nouns with the meaning "man, human being" in German in the diachronic aspect. The field structure of the lexical meaning of the studied nouns is analyzed. The research was carried out on the material of etymological, bilingual dictionaries, as well as the original texts of different periods in the development of the German language. The results of the research can be used in the practice of teaching German and in the course of lectures on the history of the German language.

Key words: semantics, noun, diachrony, gomo, gomman.

За генетичною ознакою лексику германських мов поділяють на три основні частини: слова індоєвропейського походження, слова невідомого (неіндоєвропейського) походження й запозичену лексику. За напрямом давніх запозичень можна судити про стан давніх суспільств, про рівень соціального, економічного й культурного розвитку того чи іншого давнього народу, оскільки «усяке запозичення лексичних одиниць на давніх етапах розвитку мов було пов'язане з поширенням відповідних предметів або технологій, позначених даним словом» [2, 479]. Практично не існує розвинених мов, які не зазнали на собі впливу інших мов і не мають у своєму словниковому складі запозиченої лексики. «Запозичення варто розглядати як засіб збагачення мови, а не як показник певних якостей і властивостей її носіїв» [2, 481].

Запозичення у своїх працях розглядали О.М. Трубачов, В.В. Мартинів, А. Мейє, В.М. Жирмунський, В.В. Левицький, Е. Шварц, Е. Зеебольд. Слід зазначити, що в оцінці давніх мовленнєвих контактів між германцями й слов'янами думки лінгвістів, які займалися і займаються проблемами

германістики і славістики, не збігаються.

До найдавніших германських запозичень належать запозичення з кельтських мов (правові, соціальні та військові терміни), слов'янські запозичення і латинські запозичення. Найдавніші запозичення з латинської в германські мови відносяться до перших століть н.е. – до початку поширення християнства у франків і англо-саксів (тобто до V-VI ст.). До найдавніших латинських запозичень належать: військова термінологія, будівельна і дорожня термінологія, сфера купівлі, торгівлі, назви продуктів харчування, напоїв, культурних рослин і тварин, одягу, взуття, знаряддя, пристосування, предметів побуту.

Але в німецькій мові є не тільки латинські запозичення. Багато слів індоєвропейського походження мають відповідності у латинській мові. Одним з таких слів на найдавніше позначення поняття “людина” у германських мовах була лексема *guma-. гот. *guma* “людина, чоловік”, да. *guma*, дс. *gumo*, двн. *gomo*, дісл. *gumi*. Це слово позначало синкретично два поняття, які у давнину мислилися, мабуть, як єдине ціле: “людина/чоловік”. Порівняння *guma- з аналогічним коренем в інших іє. мовах показує, що за межами германських мов йому відповідають у більшості випадків слова зі значенням “земля”: лат. *homo* “людина”, *humus* “земля”, гр. *chtón* “земля”, авест. *zā, zētō* (род. відм.) “земля”, лит. *žmonės* “люди”, укр. *земля* (< псл. *zemja), хет. *tekan*, тох. А *tkam* “земля”. Оскільки зв'язок понять “людина” й “земля” спостерігається і в інших мовах (напр., семітських), не залишається сумнівів у тому, що етимологічним значенням герм. *guma-, лат. *homo* є “земний, із землі”. Таке значення виникло, мабуть, у семантичній опозиції “людина/земна” - “бог/ небесний”. У сучасних германських мовах корінь *gum- зберігається лише в реліктових формах у таких давніх складеннях, як н. *Bräutigam*, а. *bridegroom* і шв. *brudgum* “наречений” [2, 407].

У даній роботі розглядаються слова *gomo/gomman* і здійснюється спроба прослідити розвиток їх семантики у німецькій мові. Наше дослідження здійснювалося на матеріалі етимологічних, двомовних словників, а також оригінальних текстів давньоверхньонімецького і середньовірного німецького періодів.

В результаті проведеного нами дослідження виявлено, що у давньоверхньонімецькій мові зазначені іменники мали наступні форми і значення: *gomo, como* – 1) ‘чоловік’ (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (*Mann*), 2) ‘людина/люди’ (*Mensch*), 3) герой (*Held*), *gomman, gom(m)en, gamman, goum(m)an, comman, com(m)en, chommen* – 1) ‘чоловік’ (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (*Mann*), 2) чоловік (*Ehemann*), 3) ‘людина/люди’ (не зважаючи на статю: *Mensch, Person, im Plural Leute*).

Семантична структура іменників *gomo/gomman* має польову будову з чітко визначеним ядром і периферією. Для визначення ядра і периферії було проведено інвентаризацію значень за методикою, запропонованою Л.В. Бистровою, М.Д. Капатруком і В.В. Левицьким [1, 75-78]. За допомогою формул (1.1.) і (1.2.) було визначено вагу кожного значення для кожного із досліджуваних слів:

(1.1)

$$W = \frac{(n+1-p)}{n}, \text{ де}$$

W - шукана вага

n - число компонентів тлумачення

r - порядковий номер компонента.

(1.2)

$$W_{\text{ср}} = (W_1+W_2+W_n)/n \text{ де}$$

W_{ср} – середня вага значення за даними всіх словників

W₁, W₂, W_n – вага значення у першому, другому, n - му словнику

n – кількість словників.

Згідно нашим підрахункам на матеріалі 4-х словників отримано наступні результати: для іменника *gomo* вага значення 'чоловік' становить 1, 'людина'/ 'люди' – 0,5, 'герой' – 0,13. Ядром семантичної структури досліджуваного слова є значення 'чоловік', 'людина'/ 'люди', а значення 'герой' належить до віддаленої периферії. Для іменника *gomman* вага значення 'чоловік' складає 0,5, 'чоловік' (*Ehemann*) – 0,59, 'людина'/ 'люди' – 0,29. Значення 'чоловік' (*Mann*) і чоловік (*Ehemann*) входять до ядра, а значення 'людина'/ 'люди' відноситься до наближеної периферії.

Таким чином, семантична структура іменників *gomo/gomman* має наступний вигляд:

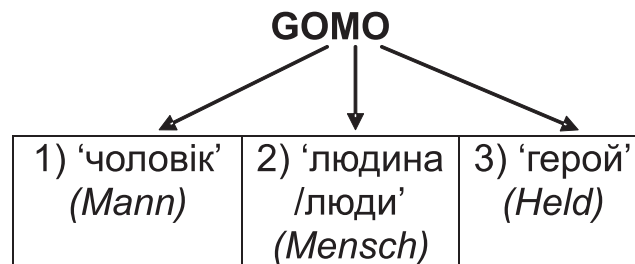

Схема 1. Семантична структура іменника *gomo* у двн. періоді

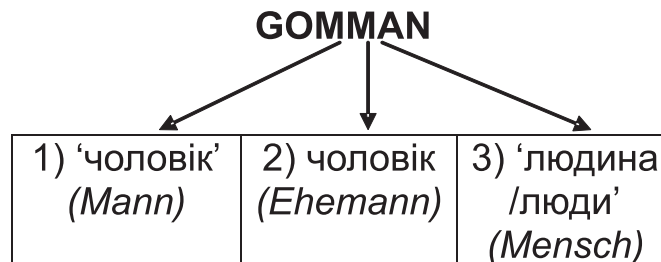

Схема 2. Семантична структура іменника *gomman* у двн. періоді

В результаті нашого аналізу іменників *gomo/gomman* на матеріалі двн. текстів було зафіксовано вживання досліджуваних слів у значеннях

‘чоловік’, ‘людина’/‘люди’:

*Than uuas thar ên gigamalod mann,
that uuas fruod **gomo**, habda ferehtan hugi,
uuas fan them liudeon Levi's cunnes, (8, 73).*

“Тоді був там один чоловік в літах,
це була досвідчена **людина**, яка мала відчуття,
був він із людей роду Левії,”

*lêrde mid uuordun
godes uuilleon **gumun**, habda imu iungorono filu
simbla te gisiðun, (8, 46).*

“вчив словами
Божої волі **людей**, мав хлопчина завжди
багато супутників,”

*hie sprac im midi s uuordon tuo,
hiet that fruod **gumo** foroht ni uuâri, (8, 9).*

“звернувся до нього зі словами,
що набожний **чоловік** не повинен боятися, ”

Загальна кількість слововживань в текстах двн. періоду для іменника *gomo* становить: у значенні ‘людина/люди’ – 90 СВ (56,5%), у значенні ‘чоловік’ (*Mann*) – 68 СВ (43,5%).

Проведений аналіз показав, що у двн. періоду зустрічаються наступні похідні від іменника *gomo*: *gomaheit* (*gomo-*, *gome-*) - ‘істота’, ‘особистість’, ‘особа’, ‘існування’, *gomelih/gomalih*, *komelih* – ‘чоловічий’, ‘мужній’, ‘сильний’, *gomilihho/gomalihho*, *gome -*, *come -*, *komelihho* - ‘чоловічий’, ‘мужній’, ‘хоробрий’, *gumisgi/kumisgi* – ‘людство’, ‘люди’; ‘зібрання людей, сенат’; ‘натовп, багато чоловіків’ (*Männerschar*). Щодо вживання зазначених лексичних одиниць в текстах відповідного періоду, вдалося знайти приклади з наступними словами: *gomaheit* (10 СВ, 71%), *gumisgi* (2 СВ, 14,5%), *gomilihho* (2 СВ 14,5%). Розглянемо їх вживання на конкретних прикладах.

*Sie ahtotum thia guati joh sine **gomaheiti**
ouh hintarquamun mera theru kreftigun lera (11, 50).*

“Вони помітили доброту і його **особу** (тобто помітили його самого)
також здивувалися ще більше його глибоким знанням.”

*Gab er **gomilicho** in antwurti iogilicho,
offonota in sar thaz, theiz sin ambaht was (11, 52).*

“Дав він відповідь, як годиться **чоловікові** (по-чоловічому) кожному,
відкрито і зараз, що це був його слуга.”

*thaz er ward githiuto kuning thero liuto
Nist man, thoh er wolle, thas **gumisgi** al gizelle
thoh sint these noti furista thera guati (11, 16).*

“що він став королем тих людей
не людина, але він хотів, щоб **чоловіки** все розповіли
також це було необхідно і усім на користь ”

Іменник *gomman* в текстах двн. періоду зустрічається у 3 названих значеннях з загальною кількістю 54 СВ.

*thie **gomman** fuarum thanne in themo afteren gange (11, 44).*

“людей повели тоді назад на вулицю.”

Wio meg iz io werdān war, thaz ich werde suangar?
mih io **gomman** nihein in min muat ni birein (11, 22).

“Як може таке статися, що я завагітнію?”

Адже жоден **чоловік** (мужчина) не припав мені до душі?”

*Iacob gibar Ioseben **gomman** Mariun* (11, 125).

“Якоб народив Йосифа, **чоловіка** Марії”.

Загальна кількість слововживань у текстах двн. періоду для іменника *gomman* становить: у значенні ‘людина/люди’ – 24 СВ (44,4%), у значенні ‘чоловік’ (*Mann*) – 26 СВ (48,1%), у значенні ‘чоловік’ (*Ehemann*) – 4 СВ (7,5%).

Похідні іменника *gomman* представлені іменниками і прикметниками загальною кількістю 7 одиниць: *gommanbarn* ‘дитина чоловічої статі, син’, *gommankind* ‘дитина, нащадок чоловічої статі, син’, *gommankunni* ‘чоловіча стать, чоловіче (*Männliches*), *gommanlîhhi* ‘мужність, стійкість, сила характера’, *gomman(n)in* ‘істота жіночої статі, жінка’, *gommankund* ‘чоловічої статі, чоловічий; мужній; гідний чоловіка’ (як про людей так і про тварин), *gommanlîh* 1) ‘чоловічої статі, чоловічий; мужній; гідний чоловіка’, 2) ‘мужній, сповнений сил, енергійний, хоробрый, відважний’.

Результати інвентаризації значень і частота вживань лексем *gomo/gomman* наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Вага і частота вживань іменників *gomo/gomman* у двн. періоді

Значення слів	Вага (за словниками)	Вживання у текстах	
		Кількість слововживань	%
<i>gomo</i>			
чоловік (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (<i>Mann</i>)	1	68	43,5%
людина (<i>Mensch</i>)	0,5	90	56,5%
герой (<i>Held</i>)	0,13	0	0
		158	100%
<i>gomman</i>			
чоловік (<i>Ehemann</i>)	0,59	4	5,4%
чоловік (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (<i>Mann</i>)	0,5	26	35,1%
людина (<i>Mensch</i>)	0,29	44	59,5%
		74	100%

В результаті проведеного аналізу словників свн. періоду виявлено, що досліджувані лексичні одиниці мали наступні форми: *gome*, *goume*, *gume* – ‘людина/люди’ (*Mensch*), ‘чоловік’ (*Mann*), іменник чоловічого роду, слабкої відміни і *gom-man* – ‘людина/люди’ (*Mensch*), ‘чоловік’ (*Mann*), іменник чоловічого роду, сильної відміни. Семантична структура іменників *gomo/gomman* має польову будову з чітко визначеним ядром і периферією. Для

визначення ядра і периферії було використано формули (1.1.) і (1.2.). Згідно підрахункам на матеріалі 4-х словників свн. періоду отримано наступні результати: для іменника *gomo* вага значення ‘чоловік’ становить 0,75, ‘людина’/‘люди’ – 0,25. Ядром семантичної структури досліджуваного слова є значення ‘чоловік’, а значення ‘людина’/‘люди’ належить до наближеної периферії. Для іменника *gomman* вага значення ‘чоловік’ складає 0,5, ‘людина’/‘люди’ – 0,17. Значення ‘чоловік’ входить до ядра, а значення ‘людина’/‘люди’ відноситься до віддаленої периферії. Таким чином до ядра поля обох іменників належить значення ‘чоловік’, а значення ‘людина/люди’ відноситься до наближеної периферії для *gomo* і до віддаленої периферії – для *gomman*.

Семантична структура іменників *gome/gomman* має наступний вигляд:

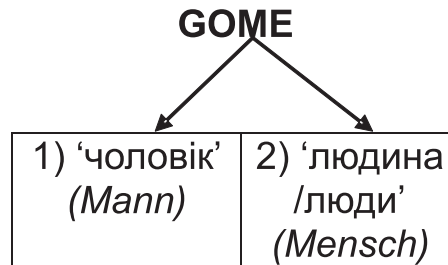

Схема 3. Семантична структура іменника *gomo* у свн. періоді

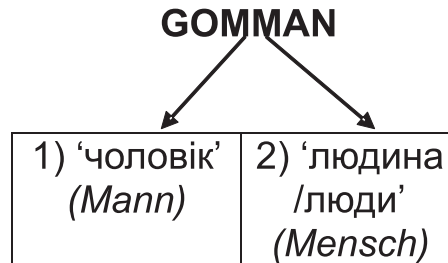

Схема 4. Семантична структура іменника *gomman* у свн. періоді

В результаті дослідження текстів свн. періоду лексичні одиниці *gome/gomman* зустрічаються в обох значеннях - ‘чоловік’, ‘людина’/‘люди’.

die vil túrlíchen gumen (9, S. 56).

“багато вірних **чоловіків**”

der gotes goume (12, 14).

“божа **людина**”.

dû gût gumen (10, 27).

“хороші **люди**”.

Загальна кількість слововживань для іменників *gome/gomman* у текстах свн. періоду складає: у значенні ‘людина/люди’ – 2 СВ (40%), у значенні ‘чоловік’ (*Mann*) – 3 СВ (60%) для *gome* та у значенні ‘людина/люди’ – 1 СВ (33,4%), у значенні ‘чоловік’ (*Mann*) – 2 СВ (66,6%) для *gomman*. Похідні

відсутні.

В подальшому досліджувані іменники вийшли з вживання як самостійні одиниці. Проте слово *gomo* збереглося як компонент складного іменника *der Bräutigam* 'наречений', яке вже вживалося у свн. періоді – *briutegome*.

Результати інвентаризації значень і частота вживань лексем *gomo/gomman* у свн. періоді наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Вага і частота вживань іменників *gomo/gomman* у свн. періоді

Значення слів	Вага (за словниками)	Вживання у текстах	
		Кількість слововживань	%
<i>gomo</i>			
чоловік (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (<i>Mann</i>)	0,75	3	60%
чоловік (<i>Ehemann</i>)	0,50	0	0
людина (<i>Mensch</i>)	0,25	2	40%
		5	100%
<i>gomman</i>			
чоловік (протиставлення за статтю чоловік-жінка) (<i>Mann</i>)	0,50	2	66,6%
чоловік (<i>Ehemann</i>)	0,34	0	0
людина (<i>Mensch</i>)	0,17	1	33,4%
		3	100%

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- кількість графічних варіантів іменника *gomo* збільшилася на одну одиницю у свн. періоді. Натомість кількість графічних варіантів іменника *gomman* зменшилася з 7 до 1.
- кількість значень іменників *gomo*, *gomman* залишається незмінною в обох періодах.
- ядро значень складають переважним чином значення 'людина' (*Mensch*), 'чоловік' (*Mann*) для іменника *gomman* в обох періодах і для іменника *gomo* у двн. періоді.
- спостерігається зменшення кількості слововживань у свн. періоді у кожному з зафіксованих значень для обох іменників.
- похідні у свн. і нвн. періодах відсутні.
- у сучасній німецькій мові слово *gomo* збереглося як компонент іменника *der Bräutigam* 'наречений'.

У Таблиці 3 представлено результати дослідження семантики іменників *gomo/gomman* 'людина', 'чоловік' на різних етапах розвитку німецької мови.

Таблиця 3

Лексико-семантичний аналіз *gomo/gomman* на різних етапах розвитку німецької мови

Формально-семантичні параметри	Періоди				
	Давньоверхньонімецький		Середньоверхньонімецький		Нововерхньонімецький
	<i>gomo</i>	<i>gomman</i>	<i>gome</i>	<i>gom-man</i>	<i>der Bräutigam</i>
Форма слова	gomo somo	gomman gom(m)en gamman goum(m)an comman com(m)en chommen	gome goume gume	gom-man	<i>der Bräutigam</i>
Кількість значень за словниками	3	3	2	2	1
Ядро значень	людина чоловік	чоловік (<i>Mann</i>) чоловік (<i>Ehemann</i>)	людина чоловік	людина чоловік	наречений
Значення у текстах, кількість СВ/ %	людина- 90СВ/56,5% чоловік- 68СВ/43,5%	людина- 44СВ/59,5% чоловік (<i>Mann</i>) - 26СВ/35,1% чоловік (<i>Ehemann</i>) – 4 СВ/5,4%	людина- 2СВ/40% чоловік (<i>Mann</i>) – 3СВ/60%	людина- 1СВ/33,4% чоловік (<i>Mann</i>) – 2СВ/66,6%;	наречений - 5
Кількість похідних	4 ЛО	7 ЛО	0 ЛО	0 ЛО	0 ЛО

Отримані результати можуть бути використані в курсі лекцій зі «Вступу до германської філології», «Історії німецької мови» «Лексикології сучасної німецької мови», а також при написанні курсових і магістерських робіт.

Список літератури

1. Быстрова Л.В., Капатрук Н.Д., Левицький В.В. К вопросу о принципах и методах выделения ЛСГ слов. – Науч. докл. высш. школы. Филол. науки, 1980. – № 6. – С. 75-78.
2. Левицький В.В. Основи германістики / В.В. Левицький. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 527 с.
3. Benecke G.F., Müller W., Zarncke F. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch: Mit Benutzung des Nachlasses von G.F. Benecke: in 4 Bänden.* – Leipzig: Hirzel, 1854 – 1866; Reprint: Hildesheim: G. Olms, 1986. – Bd.1-3. – XXII, 3664 S.
4. Köbler Gerhard. *Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes / Gerhard Köbler.* – München-Wien-Zürich, 1994. – S. 399.

6. Lewizkij V., Pohl Heinz-Dieter. Geschichte der deutschen Sprache / Lewizkij Viktor. – Winnyzja: Nowa Knyha, 2010. – S. 254.
7. Lexer Matthias. Mittelhochdeusches Taschenwörterbuch / Matthias Lexer / [34. Aufl.]. – Leipzig, 1974. – S. 343.
8. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel – 7., durchgesehene und verbesserte Auflage, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston, 2012. – S. 414.
9. (Der) Heliand / [Studienausgabe in Auswahl /Hrsg. von B. Taeger]. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, - 1984.- S. 86.
10. König Rother. 3.Aufl. bes. von I.Köppe-Benath. Halle, 1968. – S. 80.
11. Marienlegenden [aus dem „Passional“]. Dichtungen des 13. Jh.s mit erläuternden Sach- und Wort-Erklärungen. [Hg.] von F.Pfeiffer. Neue Ausg. Wien 1863. Ende 13. Jh. Marienlegenden aus dem Alten Passional. Hg. von H.-G.Richert. Tübingen 1965. – S. 55.
12. Otfrieds Evangelienbuch / Hrsg. von O. Erdmann. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag, - 1984.- S. 311.
13. St. Ulrichs Leben, lateinisch beschrieben durch Berno von Reichenau. – Hg. von K.-E.Geith. Berlin, 1971. – S. 35.

References

1. Bystrova, L.V., Kapatruk, N.D., Levitskiy, V.V. (1980). K voprosu o printsipakh i metodakh vydeleniya LSG slov. In Nauch. dokl. vyssh. shkoly. Filol. nauki, 6, 75-78.
2. Benecke, G.F., Müller, W., Zarncke, F. (1986). Mittelhochdeutsches Wörterbuch: Mit Benutzung des Nachlasses von G.F. Benecke: in 4 Bänden. Leipzig: Hildesheim: G. Olms.
3. Köbler, Gerhard. (1994). Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes. München-Wien-Zürich.
4. Lewizkij, V., Pohl, Heinz-Dieter. (2010). Geschichte der deutschen Sprache. Winnyzja: Nowa Knyha.
5. Lexer, Matthias. (1974). Mittelhochdeusches Taschenwörterbuch. Leipzig.
6. Schützeichel, R. (2012). Althochdeutsches Wörterbuch. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston.
7. (Der) Heliand (1984) [Studienausgabe in Auswahl /Hrsg. von B. Taeger]. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
8. König Rother (1968). 3.Aufl. bes. von I.Köppe-Benath. Halle.
9. Marienlegenden (1965) [aus dem „Passional“]. Dichtungen des 13. Jh.s mit erläuternden Sach- und Wort-Erklärungen. [Hg.] von F.Pfeiffer. Neue Ausg. Wien 1863. Ende 13. Jh. Marienlegenden aus dem Alten Passional. Hg. von H.-G.Richert. Tübingen.
10. Otfrieds Evangelienbuch (1984) / Hrsg. von O. Erdmann. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
11. St. Ulrichs Leben, lateinisch beschrieben durch Berno von Reichenau. (1971). Hg. von K.-E. Geith. Berlin.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2018 р.